

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**СЕРІЯ
«ІСТОРІЯ ТА ГЕОГРАФІЯ»**

ВИПУСК 35

**ХАРКІВ
2009**

Редакційна колегія: Л. М. Плиско – канд. іст. наук, проф. (відп. ред.); В. Я. Білоцерківський – д-р іст. наук, проф.; А. В. Губа – канд. іст. наук, проф.; В. Д. Козлітін – д-р іст. наук, проф.; М. М. Кучемко – д-р іст. наук, проф.; М. М. Олійник – д-р іст. наук, проф.

*Затверджено вченою радою
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ №6012 від 28.03.2002*

*Засновник:
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

З 41 Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» /
Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків: Планета-Прінт,
2009. – Вип. 35. – 236 с.

У збірнику розглядаються деякі проблеми, пов'язані з розвитком освіти, науки в Україні, маловідомі питання із всесвітньої історії, а також подані матеріали з краєзнавчої тематики.

Для наукових працівників, учителів, студентів.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, 2009

© Автори статей, 2009

Список джерел та літератури

- Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму / Георгій Володимирович Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352с.
- Сміт Е. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія./ Пер. з англійської. – К.: «К.І.С.», 2004. [Електронний ресурс]: Режим доступу до монографії:<http://www.litopys.org.ua/index.html>
- Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К.: Критика, 2001. [Електронний ресурс]: Режим доступу до монографії:<http://www.litopys.org.ua/index.html>
- Мислер А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русаком общественном мнении (вторая половина XIX в.). Спб: Алетейя, 2000. [Електронний ресурс]: Режим доступу до монографії:<http://www.litopys.org.ua/index.html>
- Шпеллер А. Мазепинці, малороси, хохли – українці в етнічній ієрархії Російської імперії. Режим доступу до статті: <http://www.litopys.org.ua/index.html>
- Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897г. // Под ред. Н. А. Тройницкого. Т. VIII. Харьковская губерния. – 1904.

Р. І. Філіппенко

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ ЦЕРКОВНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ТРУДОВ ХАРЬКОВСЬКОЇ КОМИСИЇ ПО УСТРОЙСТВУ XIII АРХЕОЛОГІЧЕСЬКОГО СЪЗДА В
Г. ЕКАТЕРИНОСЛАВЕ»**

Величезну роль при вивченні церковної «давнини» України відіграли Археологічні з'їзди, ініціатором проведення яких було Московське Археологічне товариство. Підготовчі комітети по влаштуванню Археологічних з'їздів та проведення Археологічних з'їздів значною мірою сприяли розвитку історичної науки та вивченню пам'яток церковного мистецтва в регіонах їхнього проведення.

У Катеринославі Археологічний з'їзд відбувся в 1905 р. Для його підготовки, у квітні 1903 р., при Харківському історико-філологічному товаристві була створена Комісія. До її складу входили П. І. Багалій (1857 - 1932), В. П. Бузескул (1858 - 1931), М. Г. Халанський (1857 - 1910) та ін. [1. С. І]. Головою Комісії проф. Харківського університету М. Ф. Сумцов (1854 - 1922), секретарем Комісії було обрано проф. Є. К. Редіна (1863 - 1908), а помічником секретаря – пр.-доцент В. Є. Данилевич (1872 - 1935) [2. С. V].

На засіданнях Комісії заслуховувались доповіді й повідомлення, які опубліковувались у «Трудах Харьковской комиссии по устройству XIII Археологического съезда...», в яких висвітлювались дослідження з історії, археології, літератури, етнографії тощо.

Питання, присвячені вивченню церковного мистецтва України, розглядались на засіданнях, які відбулися 9 лютого та 17 травня 1905 р.

9 лютого відбулося п'яте засідання, на якому М. Ф. Сумцов виступив з доповіддю «О некоторых вопросах из церкви с. Боромли Ахтырского уезда». На цьому ж засіданні Є. К. Редін доповів про свої дослідження, висвітлені в статтях «Древности церквей г. Харькова XVII - XVIII в.», «Труды П. С. Уваровой» і т.д. [2. С. XXX].

На засіданні, яке відбулося 17 травня 1905 р., Є. К. Редін ознайомив членів Комісії з роботою В. П. Кондакова (1844 - 1925) «Лицевой иконописный подлинник Т. І. Иконография Господа Бога и Слова нашего Иисуса Христа». Доповідач відзначив, що це видання значуще за своїм виконанням створення пам'яток образів Христа, зокрема руських ікон XV - XVII ст.ст. і має досить ґрунтовне наукове значення [2. С. XXXVI].

Загальна кількість проведених Комісією засідань – 6.

Крім протоколів засідань у «Трудах Харьковской комиссии...» були опубліковані статті Є. К. Редіна, М. Ф. Сумцова, В. Машукова та М. Г. Халанського, в яких порушувались проблеми з теми, що вивчалась.

Перша стаття Є. К. Редіна присвячена 25-річному ювілею головування гр. П. С. Уваровою (1840 - 1924) Московським археологічним товариством. «В истории развития науки археологии в России, изучения отечественных древностей – имя графини Прасковьи Сергеевны Уваровой займет одно из почетнейших мест, ее научная деятельность будет отмечена с благодарностью» [3. С. 1], – писав Є. К. Редін й далі зауважує: «Не преувеличивая можно сказать, что благодаря... деятельности... гр. Уваровой, ее неутомимой энергии, Московское археологическое общество так расширило свою научную деятельность... щедро обогащает русскую археологическую науку своими ценными научными изданиями, способствует широкому распространению знаний о древностях, собиранию древностей... исследованию, изучению их» [3. С. 1].

Є. К. Редін констатував, що Товариство на чолі з його головою, завдяки проведенню Археологічних з'їздів, сприяли внесенню вагомому вкладу в розвиток історичної науки. Він особливо відзначив вклад зроблений П. С. Уваровою, яка дуже активно займалась створенням музеїв. «Нельзя... не упо-

мянуть о ее трудах, заботах о развитии у нас областных музеев... Национальное самосознание – может быть у народа без знания своего прошлого, своей культуры. Ратуя за эти знания, гр. Уваров ратовала за устройство областных музеев, за широкую помощь им...» [3. С. 8], – підкреслював учений.

Практичні результати діяльності Московського Археологічного товариства були настільки значущими, що його (товариство) по праву можна назвати найкращим серед всіх археологічних товариств, які існували в дореволюційній Росії. «Едва ли будет преувеличением сказать, что А. С. П. С. Уваровы сделали для процветания Московского археологического общества столько же, сколько вся официальная Россия для поддержки других научно-исторических и археологических обществ» [4. С. 139], – пише, у свою чергу, наш сучасник Г. І. Вздоров.

У цьому ж «Сборнике» була опублікована стаття Є. К. Редіна «Материалы к изучению церковных древностей Украины. Церкви города Харькова» [5]. Дослідження храмів міста, проведені Є. К. Редіним, здійснювались на прохання Д. І. Багалія, який займався описом історичного нарисом м. Харкова, приуроченого до святкування 250-річного ювілею його заснування.

У своїй праці Є. К. Редін провів мистецтвознавчий аналіз храмів і пам'ятників, побудованих у різних стилях і за різних часів, відзначив оригінальність української церковної архітектури. У передмові роботи Єгор Кузьмич розвинув раніше висловлену думку про те, що в церковних пам'ятниках півдня Росії простежується помітний вплив Західної Європи. Дослідник указує на зв'язок між церковними пам'ятниками України та Європи [6. С. 4]. Він констатував, що вплив культури проявляється в архітектурі церков, у характері живопису, який їх прикрашав, в іконах, іконостасах, у предметах церковного ритуалу, релігійного мистецтва та художньої індустрії. Історик із жalem зауважує, що жодна із дерев'яних церков, побудованих у перші десятиріччя існування міста, не збереглася до наших днів. «Но судя по некоторым, переданным в видах города Харькова XVIII в... судя по Покровской монастырской церкви каменной, построенной по архитектурному типу деревянных, судя, наконец, по аналогии с многочисленными памятниками деревянной церковной архитектуры, сохранившимися еще на почве Харьковской губ., можно полагать, что деревянная архитектура церкви г. Харькова не имела связи с северорусской архитектурой, а с архитектурой малоросской, памятники которой также до сих пор сохранились в Полтавской, Екатеринославской, Курской губернии, в области Войска Донского. Эта архитектура имеет в свою очередь ближайшую связь с архитектурой Галиции» [5. С. 676-677], – писав Є. К. Редін.

На думку дослідника, у Харківських церквах збереглася незначна кількість пам'ятників церковного живопису та «древних икон». Є. К. Редін наголошував на тому, що в цьому живописі не помітний вплив «севернорусских» шкіл іконопису, які здебільшого дотримувалися візантійських традицій. Пам'ятники живопису Харківської губернії дуже близькі до «южнорусской» школи, «которая, находясь под сильным влиянием западной живописи эпохи Возрождения, подражает ее образцам, копирует их, но не рабски, а внося местные черты...» [5. С. 677].

Більш ретельно вчений-мистецтвознавець вивчив кафедральний собор Успенської Пресвятої Богородиці та Покровський монастир. Крім Собору Пресвятої Богородиці і Покровського монастиря автор вивчає Мироносицьку, Миколаївську, Благовіщенську, Дмитріївську, Різдва Христова, Троїцьку церкви, а також церкви Вознесіння Господнього, Воскресіння Христового, Архистратига Михаїла та Каплуновської Божої Матері. Загалом учений дослідив 12 храмів міста.

Праця історика мистецтва «Материалы к изучению церковных древностей Украины. Церкви города Харькова» була перевидана в «Сборнике статей, материалов и документов, посвященных 140-летию со дня рождения Е. К. Редина» (Х., 2003), а потім разом з іншими роботами, матеріалами й документами була опублікована під загальною назвою «Церкви города Харькова» (Х., 2006).

Більш детально про цю роботу Є. К. Редіна можна прочитати у статті «До питання про вивчення Є. К. Редіним церков і «церковної старовини» м. Харкова» [7].

Крім того, Є. К. Редін написав передмову до роботи В. Машукова «Материалы к изучению церковной старины Украины» [9]. Як і в інших роботах, учений-мистецтвознавець висловив думку про те, що в нас, на жаль, пам'ятники старовини, особливо церковної, мало вивчені. «К настоящему XII археологическому съезду для «Трудов» Комиссии... им [В. Машуковым] был любезно доставлен ряд материалов, имеющих отношение к древностям Екатеринославской губернии. В них описываются драгоценные памятники украинской церковной старины... Описанные памятники – XVII-XVIII в.; многие с датами, именами вкладчиков; многие – действительно выдающиеся памятники украинской (в частности запорожской) старины. И предлагаемое описание их и рисунки, приготовленные по фотографиям – несомненно послужат материалом, пособием для всестороннего научного изучения и исследования их» [9. С. 613].

У першій статті В. Машуков описує образ «Господа Вседержителя», який частіше зустрічається під назвою «плачущий Спаситель». Вищезазначений образ знаходиться у Катеринославському кафедральному Преображенському соборі. «Изображение Спасителя... особенное, резко разнящееся от других икон нашего Божественного Учителя. Здесь, Его лик скорбный, голова слегка приподнята и немного наклонена к левому плечу, взор обращен к небу и из нижней части глаз выступили две слезные капли...», – пише автор, зазначаючи далі: «Стиль письма итальянский, но смысл вполне православный» [10. С. 299]. Він говорить про розміри ікони й уточнює, що вона написана на полотні. Відомості про час її написання у статті не вказаний. До роботи додається ілюстрація, на якій зображена ікона.

У наступній статті В. Машуков [8] описує «драгоценные памятники украинской церковной старины, хранящиеся в Преображенском соборе г. Екатеринослава, в ризнице Екатеринославского архиерейского дома, в Троицком соборе г. Новомосковска, в бывшем Самарско-Николаевском монастыре ныне Самарский загородный архиерейский дом), в Успенской церкви в Вороновке (предместье Новомосковска)» [9. С. 613]. Серед цих пам'яток він називає ікони, на престольні хрести, євангелія, священні посудини, потири, патериці, плащаниці, друковані й рукописні книги, «архиерейские облачения» (саккоси, митри), «священнические облачения» (фелонь, епітрахиль) та інші предмети «церковної давнини».

Описування ікон В. Машуков розпочинає із «Образа «плачущего Спасителя», кафедрального Преображенського собору, про який ми вже говорили раніше. Далі автор називає «Иконы академического письма». До ікон, які вирізняються «художеством письма» В. Машуков приєднує ікони написані акад. Бессоновим (образи Спасителя, Божої Матері, Благовіщення Пресвятої Богородиці та храмовий образ великомучениці Катерини); акад. Сазоновим (храмовий образ «Преображения Господня» і образ «Вознесения Господня»); акад. Тереховим (храмовий образ «Св. Николая Чудотворца»); акад. Лавровим (образ «Воскресения Христова») та образ зняття з хреста Пречистого Тіла Господня, написаний в Академії мистецтв Силінім. Також автор згадує ще про одну «священную картину», на якій зображено апостола Фому, «удостоверяющегося в истине Воскресения Христа осозанием Его раны». Ця картина була куплена в Італії й дарована собору. В. Машуков вважає, що ця копія образу «Невесты ап. Фомы», оригінал якого, написаний італійським художником Гверчино [8. С. 615]. В. Машуков згадує й інші ікони, такі як образ «Св. Митрофана епископа Воронежского», ікона Божої Матері (відома під назвою «Никопольская»), образ Св. Троїці тощо [8. С. 616-617].

Особливо автор виокремлює «Иконы Одигитриевской церкви Екатеринославского архиерейского дома». Разом з ними він ще називає храмову ікону Божої Матері «Одигитрии» Смоленської, ікону Воскресіння Христового та інші ікони [8. С. 645-646].

Говорячи про ікони Свято-Троїцького собору в Новомосковську, В. Машуков зауважує, що деякі з них, наприклад, ікони Спасителя, Божої Матері та Св. Миколи Чудотворця збереглися «от времени запорожья» [8. С. 647].

Пише автор і про ікони, що знаходяться в інших храмах.

Серед описуваних предметів «церковної старовини» автор називає Євангеліє, що зберігається в кафедральному Преображенському соборі. Він описує шість екземплярів Євангеліє московського друку. Євангеліє 1763 р. видання є чи не єдиним церковним пам'ятником слободи Половиці, територія якої знаходилась, у свій час, на місці Катеринослава. Про це свідчить надпис на ньому [8. С. 621]. Згадуючи друковані та рукописні книги колишнього Самарсько-Пустинно-Миколаївського монастиря, дослідник акцентував увагу читачів на Євангеліє 1637 р. видання київського друку та рукопису, який є позначка про її написання – 1592 р. Ілюстрація цього рукопису подається в статті [8. С. 664]. В. Машуков також описує Євангеліє, які зберігаються в інших храмах.

У третьому розділі своєї роботи В. Машуков подає опис «Свято-Троїцького собора», що стоїть у місті Новомосковську (Катеринославської губ.). «Прежде всего, уже характерен и достопримечательен... внешний вид храма, построенного по образцу запорожского Троицкого собора, разобранного, в частности, в 1887 году» [8. С. 646 а], – такими словами автор розпочинає описання храму. Описання автор супроводжує рисунком, на якому відтворений Троїцький собор.

До третього розділу оформлено додаток, який є частиною статті архієпископа Гаврила II (Роздобудко) «Отрывок повествования о Новороссийском крае (1751 по 1786-й год)». Додаток має назву – «Сведения о Самарской иконе Божьей Матери, напечатанные в III-м томе Записок Одесского Общества Истории и Древностей» [8. С. 666-669].

У цілому, стаття В. Машукова є описовою, вона ілюстрована рисунками, зробленими з храмів та предметів «церковної старовини».

У «Трудах Харьковской комиссии по устройству XIII Археологического съезда...» було опубліковано декілька статей М. Ф. Сумцова. Одна з них представляє великий інтерес і для нас. Пов'язано з досліджуваною темою. Вона має назву «К истории украинской иконописи» [11]. На початку статті автор шкодує, що «иконопись южнорусская... остается до сих пор в тени, мало обследована, и образцы ее разбросаны в малоизвестных и трудно доступных общественных и частных музеях или в сельских церквях...» [11. С. 131]. «А между тем остатки южнорусской иконописи заслуживают полного внимания с разных точек зрения, – этнографической, церковно-исторической, историко-художественной и историко-литературной, тем более что в старинной малорусской иконописи обнаружилась своеобразная струя народного художественного творчества. Получая в древнее время иконы из Цареграда, южнорусский народ воспользовался ими, как образцом иконописания; с течением времени... он в свои иконописные попытки внес черты своего быта и наружности» [11. С. 131], – висловлюється він далі.

Починаючи з аналізу ікон «южнорусского письма» в цілому, М. Ф. Сумцов переходить до ікон Харківської губернії, зокрема, до ікон церков слободи Боромля Ахтирського повіту. Автор пише, що «южнорусские художники настолько развили искусство иконописания, что произведения их кисти не только удовлетворяли религиозно-нравственным потребностям их земляков, но проникли даже в католические храмы на духовную потребу гордой шляхты» [11. С. 131]. Як приклад він наводить фрески, знайдені під час переробки «ягеллонской каплицы в Кракове» та «рисованные русским художником, с мотивами, совершенно чуждыми латинской церкви» [11. С. 131].

На багатьох іконах позначились «черты южнорусского быта». Так, на рогатинському іконостасі 1649 р., який був на археологічній виставці у Львові в 1885 р., персонажі ветхозавітної історії зображені в малоруських костюмах XVII ст. Надзвичайно багато національних побутових рис на запорізьких іконах. Для прикладу М. Ф. Сумцов бере: запорізьку ікону «Покрова Богоматері», яка зберігається в Нікополі; ікону із запоріжцями, що знаходиться в Самарському Пустинно-Миколаївському монастирі; ікону Богоматері, на якій Діва Марія зображена у вигляді малоруської дівчини, вона зберігається в церковно-археологічному музеї при Київській духовній академії та ін. Особливу увагу автор привертає до трьох південноруських ікон із зображенням страшного суду, які зберігаються в Церковно-археологічному музеї при Київській духовній академії.

Торкається М. Ф. Сумцов і проблем, пов'язаних із іконописом. Він відзначив, що «иконописание сохранилось в с. Борисовке Грайворонского уезда...» [11. С. 136 - 137], – далі зауважуючи: «И в Харькове еще недавно среди местных мещан малороссов встречались искусные иконописцы... например Басько» [11. С. 137].

М. Ф. Сумцов підкреслював вплив XII Археологічного з'їзду на створення церковно-археологічної виставки та вагомий внесок Є. К. Редіна у цю справу. Автор зупинився на «ученых экскурсиях», проведених Є. К. Редіним у період 1900 і 1901 рр., шкодуючи, що не всі предмети, які зберігаються в церквах Харківської єпархії, були показані вченому. Наприклад, у слободі Боромля Ахтирського повіту, у храмі «Рождества Богородицы», найбільш старовинні ікони не були показані Є. К. Редіну.

Підкреслюючи важливість церков слободи Боромля, автор зауважує, що вона виникла на початку XVII ст., і «около 1650 г. в ней уже была церковь во имя Рождества Богородицы. Считалась она главной, соборной, и поныне удерживает за собой такое значение» [11. С. 138]. Інтерес М. Ф. Сумцова до цієї церкви привернули ікони: «Мадонна», «Снятие со креста» та акафісна ікона «Пресвятой Богородицы». Дослідник описує ікони та подає рисунки, зроблені з них.

З точки зору досліджуваної теми, варто також згадати і про статті М. Г. Халанського «Экскурсия в область древних рукописей и старопечатных изданий». Автор вивчає «Южно-русский сборник житий святых и поучений», «Сборник произведений ораторского искусства Харьковских церковных востырей конца XVIII в.» і другие рукописи [12. С. 737 - 762].

Науковий підхід щодо вивчення мистецтва можливий тільки за умови монографічного дослідження пам'яток цього мистецтва. Такими дослідженнями має бути підготовлений матеріал для синтезу – узагальнень широкого характеру. Особливо гостро відчувається відсутність детальних, науково-точних описів, монографічних досліджень і публікацій щораз, коли піднімається питання про українське мистецтво, писав Ф. І. Шміт [13. С. 65]. У період підготовки та проведення Археологічного з'їздів вчені Харківського університету доклали чимало зусиль для виявлення пам'яток культури, що дозволило говорити про історичні цінності українського мистецтва.

1. Отчет о деятельности Харьковской комиссии по устройству XIII Археологического съезда в г. Екатеринославе, состоящей при Харьковском историко-филологическом обществе // СХИФО. – 1905. – Т. 16. – С. I-IV.
2. Протоколы заседаний Харьковской комиссии по устройству XIII Археологического съезда в г. Екатеринославе, состоящей при Харьковском историко-филологическом обществе // СХИФО. – 1905. – Т. 16. – С. V-XXXVII.
3. Редин Е. К. Гафина П. С. Уварова (К двадцатилетию ее председательства в Императорском Московском археологическом обществе) // СХИФО. – 1905. – Т. 16. – С. 1-8.
4. Вздорнов Г. И. История открытия и изучения русской средневековой живописи. XIX век. – М., 1986.
5. Редин Е. К. Материалы к изучению церковных древностей Украины. Церкви города Харькова // СХИФО. – 1905. – Т. 16. – С. 673-736.
6. Альбом выставки XII Археологического съезда в г. Харькове / Под ред. Е. К. Редина. – М., 1903.
7. Філіппенко Р. І. До питання про вивчення Є. К. Редіним церков і «церковної старовини» м. Харкова // 36. наук. праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2008. – Вип. 29-30. – С. 9-12.
8. Машуков В. Материалы к изучению церковной старины Украины // СХИФО. – 1905. – Т. 16. – С. 612-672.
9. [Редин Е. К. Предисловие] // Машуков В. Материалы к изучению церковной старины Украины // СХИФО. – 1905. – Т. 16. – С. 612-613.
10. Машуков В. «Образ «плачущего Спасителя» в Екатеринославском кафедральном Преображенском соборе» // СХИФО. – 1905. – Т. 16. – С. 299-301.
11. Сумцов Н. Ф. К истории украинской иконописи // СХИФО. – 1905. – Т. 16. – С. 131-141.
12. Халанский М. Экскурсы в область древних рукописей и старопечатных изданий // СХИФО. – 1905. – Т. 16. – С. 737-762.
13. Шмит Ф. И. Киевский Софийский собор. – М., 1914.

Н. А. Щирба

ПРОБЛЕМА ЗАКРИТТЯ ВОЛИНСЬКОГО ЛІЦЕЮ У 30-их РР. ХІХ СТОЛІТТЯ

Кременець упродовж кількох століть був центром культури, освіти, книгодрукування. Відповідно, тут утвердилися свої традиції, діяли відомі вчені, письменники, друкарі. У Кременці функціонував Волинський ліцей, який посідав провідну роль у навчально-освітньому процесі на Правобережній Україні. Проте його закрили в 30-их рр. ХІХ ст. Чи можливо цей навчальний заклад був просто переведений до Києва? Існують різні точки зору, які висвітлюють дану проблему.

Історіографія питання включає в себе дослідження Г. Черняхівського [1, 150 с.], М. Теодоровича [2, 257 с.], Б. Ельгорта [3, 32 с.]. Вони пишуть, що ліцей був закритий після поразки польського повстання 1830-1831 рр., у якому брали активну участь кременецькі ліцейсти. Ця ж проблема порушена у серії публікацій Л. Кравчука та С. Медведєва [4]. Особливу увагу слід звернути на дослідження А. Куликівської (мемуари Н. Олізара) [5. С. 226-229].

Іншої точки зору дотримуються у своїх працях М. Василенко [6. С. 41-49], С. Чуйко [7. С. 162-167], В. Шульгін [8, 230 с.], М. Владимирський-Буданов [9, 674 с.], С. Коляденко [10, 136 с.]. Вони не вважають польське повстання причиною закриття вище згаданого навчального закладу.

Польські вчені неоднозначно трактують проблеми закриття Волинського ліцею. А саме М. Rolle [11, 309 s.], М. Danilewicz Zelinska [12, 430 s.] та J. Chodakowska [13, S. 9 - 27].

Потрібно виділити основні причини закриття Волинського ліцею, проаналізувати їх роль та значення.

Не існує однозначного трактування вище згаданої події. Тому насамперед, поспробуємо з'ясувати ситуацію, яка склалася напередодні та у 30-ті рр. ХІХ ст. Уряд намагався реформувати освіту, щоб вона сприяла вихованню податливого чиновницького апарату. Микола I був прихильником такої системи, яка б придушувала вільнодумство [14, С.65]. Крім того у державі склалися сприятливі умови для впровадження цих ідей у дію. Це повстання декабристів у 1825 р., масові селянські виступи проти кріпосного права, польське повстання 1830-31 рр. [15. С. 187]

Проаналізувавши ряд праць і документів ми можемо виділити дві точки зору щодо значення та впливу польського повстання на закриття Волинського ліцею. По-перше, безпосередня участь учнів та викладачів у ньому, що й послужило причиною закриття навчального закладу у Кременці. Про це пишуть Г. Черняхівський, М. Теодорович, Б. Ельгорт. По-друге, навчальний процес був тимчасово припинений у зв'язку з епідемією холери і ліцей залишився осторонь від повстання і його лояльність щодо російського уряду не була порушена. На це вказують В. Шульгін, М. Владимирський-Буданов, М. Василенко, С. Коляденко.

Яка ж із цих точок зору є більш правдивою?

Зміст

Звагельський В. Б. СЕРЕДНЬОВІЧНІ БРОДИ НА ДІНЦІ.....	3
Луцкай Ю. В. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА: ПОШУК ЗВ'ЯЗКІВ ІЗ СЛОВ'ЯНАМИ.....	15
Стешенко Н. Л. МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ В ПІВДЕННІЙ УКРАЇНІ XVI – XVIII ст. У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ДМИТРА БАГАЛІЯ.....	22
Максєв С. Г. ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ КОЗАЦЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.....	25
Кравченко В. Я. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНА Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.....	28
Зенкова Л. М. ПОСТАТЬ ГЕТЬМАНА ІВАНА ВИГОВСЬКОГО: НОВІ ПОГЛЯДИ.....	34
Кудлай Л. К. РОЛЬ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПАМ'ЯТОК КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ В ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ АНАЛІЗІ ІСТОРІЇ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ.....	36
Петренко І. М. УМОВИ УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ СЕРЕД ПРАВОСЛАВНОГО НАСЕЛЕННЯ XVIII СТ..	38
Ганус С.О. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА КОНЦЕПЦІЯ ЮСТУСА МЬОЗЕРА І СТАНОВЛЕННЯ КОНСЕРВАТИВНОЇ ПАРАДИГМИ В НІМЕЦЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ КІНЦЯ XVIII ст.....	42
Новіков І. О. ГІРНИЧОЗАВОДСЬКА ДИНАСТІЯ ФЕЛЬКНЕР: РОЛЬ В ІСТОРІЇ РОСІЇ І УКРАЇНИ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ.....	45
Маслов М. П. РОЗВИТОК КУСТАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ВАПНА В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XX СТ.....	47
Філіппова Т. О. РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ І ЗОБРАЖУВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ДОБУ РЕНЕСАНСУ І БАРОКО.....	54
Шевченко А. М. ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ПОРТІВ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ У РОКИ РУМУНСЬКОГО ПАНУВАННЯ (1856 - 1878).....	56
Поставнича М. В. КРИЗА ФЕОДАЛЬНО-КРІПОСНИЦЬКОЇ СИСТЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА РОЗВИТОК КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В XIX СТ.....	58
Долженков І. О. ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ЗЕМСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КУРСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ, У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ.....	60
Бочан П. НІМЕЦЬКИЙ ВЧЕНИЙ ЙОГАН КОЛЬ ПРО УКРАЇНУ І УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД В СЕРЕДИНІ XIX СТОЛІТТЯ.....	62
Шевченко О. В. ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПІВДНІ БЕССАРАБІЇ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	66
Остапенко Є. О. М. Ф. ФОН ДІТМАР – ПІДПРИСМЕЦЬ ТА ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ.....	68
Малишев О. В. ВИВЧЕННЯ КУСТАРНИХ ПРОМИСЛІВ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЗЕМСЬКОЮ СТАТИСТИКОЮ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX - ПОЧАТКУ XX СТ.....	73
Долбещенкова Г. В., Суровцева І. Ю. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОГО БЛАГОДІЙНИЦТВА НА ШКІЛЬНИХ УРОКАХ (Донбас, 2 пол. XIX – поч. XX ст.).....	75
Нікітін Ю. О. КАХАНІВСЬКА КОМІСІЯ І МІСЬКА РЕФОРМА 1892 РОКУ.....	78
Венгерська В. О. РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕПІСУ НАСЕЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЯК ОДНЕ ІЗ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ НАЦІОТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ).....	79
Філіппенко Р. І. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ ЦЕРКОВНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ «ТРУДОВ ХАРЬКОВСКОЙ КОМИССИИ ПО УСТРОЙСТВУ XIII АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО СЪЕЗДА В г. ЕКАТЕРИНОСЛАВЕ».....	81
Щирба Н. А. ПРОБЛЕМА ЗАКРИТТЯ ВОЛИНСЬКОГО ЛЦЕЮ У 30-их РР. XIX СТОЛІТТЯ.....	85
Баличева Л. В. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЖЕЖНИХ У XIX СТОЛІТТІ В УКРАЇНІ.....	87
Тарасов А. В. НАВЧАЛЬНА КНИГА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ СЕРЕД УЧНІВСТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ (ДР. ПОЛ. XIX СТ.).....	90
Хаустова О. В. З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО БЛАГОДІЙНОГО ТОВАРИСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX - ПОЧАТОК XX СТ.).....	91
Грабар М. М. ПОМІЩИЦЬКЕ ГОСПОДАРСТВО КАРЛА ЛЯНЦКОРОНСЬКОГО (1881 – 1914 РР.) (НА МАТЕРІАЛАХ КОМАРНІВСЬКОГО КЛЮЧА).....	97
Островерх А. О. ПРИЧИНИ ВСТУПУ ДО МАСОНСТВА В РОСІЇ XVIII СТ.....	98
Соколовська Ю. В. ЯСЛА-ПРИТУЛКИ ЯК НОВИЙ ВИД БЛАГОДІЙНИХ УСТАНОВ В ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.....	100
Рогоза О. М. ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСТВ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПОЖЕЖ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ (ДР. ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.).....	104
Кеда М. К. ОСОБИСТІСТЬ ЖАННИ Д'АРК У ВИСВІТЛЕННІ М. ПЕТРОВА.....	114
Сидоров О. Д. СУСПІЛЬНИЙ ТРАНСПОРТ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФРАСТРУКТУРИ ПРОВІНЦІЙНОГО МІСТА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ КУРСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ).....	116
Тимошенко К. В. Т. Г. ШЕВЧЕНКО І ГОРОДИЩИНА.....	117